

A MODERN MAGYAR KÖNYVILLUSZTRÁCIÓ.

Emberek, népek és fajták kihálnak és eltűnnek a történelem színpadáról, de szellemük tovább él, mert él az írás és általa él a gondolat.

Az emberi szellem legjobb, legbiztosabb hordozója és megőrzője a könyv, mert sok példányban készülvén, nincs annyira kitéve a pusztulásnak, mint az emberi alkotás egyéb hordozói.

Gutenberg nagyszerű feltalálása óta az emberi gondolat szabad szárnyakon repül palotákba és viskókba.

De az embert nemcsak a könyv tartalma érdekli, hanem annak külső köntöse és belső kiállításja is: a könyv borító-, illetve címlapja, kötése, belül pedig a betűk rendszere, a sorok ritmusa, a szövegkép elosztása, a lapok szerkezete, mondhatni architektúrája, s a szöveg tartalmához és tipográfiájához alkalmazkodó illusztráció, egyszóval a könyv egész előállításja, a könyv művészete is. És ha ez megnyerte tetszését, akkor saját könyvjegyével — *ex-libris* — látja el, hogy ezáltal is kifejezésre juttassa szeretetét, az írás szelleméhez és a külsőleg is szép könyvhöz való ragaszkodását.

A szépen előállított könyv évszázadok óta féltett kincs. Amíg azonban a miniatúrákkal ékesített és kézzel írt kódex csak kevesek öröme lehetett, addig a nyomtatott könyv az emberi művelődés terjedését széles körökben biztosítja, amiben az ugyancsak sok példányban előállítható fa- és rézmetszet is segítségére van.

Kifejezetten könyvművészetről azóta beszélhetünk, amióta az író, a nyomdász, s a rajzoló-művész egységes munkájából születik meg a több példányban nyomott könyv, a legkollektívebb s éppen ezért legszociálisabb művészi alkotás. Az első ilyen könyvektől

máig a könyvművészet sokat, s mindig a kor szelleme, ízlése és művészi törekvései, stílusai szerint változott. Kezdetről fogva az volt a könyvművészek, kiadók, nyomdászok, szerzők és rajzolóok vágya, hogy a könyv tartalma és díszítése egységes szelvényben fogadják. Más szóval az eszmei cél az volt, hogy sem az illusztráció, sem pedig valami más külső eszköz ne uralkodjék el a nyomtatott szövegen. Általános elv volt, hogy az illusztráció nem lehet önálló kép; nemcsak tárgyánál, de rendeltetésénél fogva sem. És tagadhatatlan, hogy ezt a célt leginkább az ősnomtatványokban érték el. Később mindjobban felborult a helyzet, míg a XIX. század második felében teljessé válik a zűr-zavar. Ennek a kornak a „könyvművészetét“ általában az illusztráció nagyhangúsága jellemzi. A rajzoló szabadkezet kapott, s nem törődött többé a nyomtatás jellegével, sőt olykor arról is megfeledkezett, hogy a szöveghez is alkalmazkodnia kellene. Kívívta magának az illusztráció öncélúságát. És a közönség is gazdagon illusztrált, „pompás kötésű“, „díszkiadványokat“ igényelt. Az üzlethajhászó könyvkiadás pedig a teljesen ki nem csiszolódott kispolgári ízléshez igazodott. A régi, jól bevált, művészi sokszorosító eljárások, a fa- és rézmetszet, valamint a litográfia háttérbe szorultak a tisztán mechanikai jellegű, újabb, kémiai és fizikai törvényeken alapuló eljárások mellett, s ha alkalmazták is őket, emezeknek a naturalista, aprólékos, saját természetükkel ellenkező modorát vették fel, hogy mást ne is említsünk, mint a századvég színes facsimile-fametszetét.

A századeleji művészi forradalmak a könyv művészi előállításának a terén is lényeges változásokat hoztak. S ma, amikor a multat tagadó forradalmak után a „nagy művészetek“ is sok tanulságot merítenek a korábban lenézett multból, a nyomdászok és illusztrátorok is nem egyszer húznak hasznot az ősi törvényekből és példákból.

Nehéz volna röviden meghatározni a „szép könyv“ fogalmát, a könyvművészet esztétikai elvét. Mert nem lehet arra esküdni, hogy az a könyv szép, amelyben szigorúan betartják a nyomtatás, a szedés és az illusztráció formai egységét, s az egésznek a könyv tartalmával való harmóniáját. Ez az elv éppúgy túlzásokra vezetne, mint ahogy túlzásokra vezetett az ellenkező megoldás, vagyis az illusztráció uralkodó tendenciája. Bizonyos,

hogy művészi lehet ez is, az is, azonban korunk harmóniára vágyó lelkiségének az előbbi mégis jobban megfelel.

Szellemi, vagy új művészi korszakok kezdetét nem lehet határozott dátumokhoz kötni. Tudjuk, hogy a modern művészeti s éppenúgy a nyomdászati törekvések is mélyen a háború előtti évekbe nyúlnak vissza. Mégis, amikor a modern magyar könyvművészet kezdeteiről beszélünk, akkor nem feledkezhetünk meg néhány évszámról, mint a Magyar Bibliophil Társaság (1920), a „Magyar Könyvbarátok“ intézményének létrejöttéről (1925), az Erdélyi Szépmíves Céh (1924) megalakulásáról. A Bibliophil Társaság évenként rendezett, régi és új könyvészeti és grafikai kiállításával, pompás kiadványaival, s az „év legszébb könyvei“ kitüntetésével buzdítóan hatott a kiadókra, nyomdákra, grafikus művészekre s a közönség ízlését is jótékonyan befolyásolta. Különösen ez utóbbi vonatkozásban, a nagyobb rétegű közönség nevelésében, ízlésének csiszolásában jelentős és szerencsés a Könyvbarátok több kiadványa. Míg az előbbi célja a kisebbszámú és kifinomult ízlésű bibliofílek igényeinek a legyezgetése, addig utóbbi a tágabb értelemben vett közönségre akart hatni. Az Erdélyi Szépmíves Céh nem egy kiadványának viszont az az érdeme, hogy tisztán tipográfiájával, egyszerű megjelenésével, franciás könnyedségével vállalja az erdélyi magyar írók nagyszerű tartalmiságának a keretét.

A mai magyar könyvművészetben ismét feltámadt a fametszet becsülete. Aminek többek között, de talán legfontosabb oka, hogy a korízlés felélesztette az ősnymtatványokkal való rokonszenvet, mert korunk felfogása szerint ezek egyszerűségében, nemes finomságában rejlik a legtöbb művészi erő. Ez az úgynevezett korszimpátia, ami a szellemi és művészi élet minden más területén is megnyilatkozik a középkor felé. A könyvnyomtatás feltalálása idején pedig a mozgatható betűkkel nyomott szövegnek fegyvertársa, sőt tejtestvére volt a fametszet. De oka az is, hogy korunknak legszebb tulajdonságai közé tartozik az egyszerűsége törekvés és az alapigazságokhoz való visszatérés. A két legegyszerűbb, legősibb szín, a minden színek alapja és uralkodója pedig a fehér és a fekete: a nappal és az éjjel. Lehet-e ezt a két színt jobban, életteljesebben szerephez juttatni, mint éppen a fametszet által? Semmiképen.

Az úgynevezett bibliofíl könyvek jelentékeny részét manapság fametszetek díszítik, amit az előbbieken kívül még az is érthetővé tesz, hogy a fehér-feketevonalas fametszet illeszkedik legsímábban a könyv „kolorizmusába“, s technikailag is a legegyszerűbben, a szöveggel egyszerre kezelhető, tördelhető és nyomható. De van ennek még egy harmadik, bár szintén fontos, anyagi természetű oka, amiről később szólunk.

Már a háború előtt is találkozunk olyan jelenségekkel, amelyek ennek a legrégebb, legnemesebb grafikának a megújódását sejtetik. Külföldi példáktól eltekintve, de a lengyel SKOCZYLAS WLADISLAW fontos szerepét kiemelve, csupán a magyar fejlődéssel törődünk.

Alig hihető, s első pillanatra különösnek látszik, hogy a magyar fametszet újjászületése szoros kapcsolatban van azzal az építészeti törekvéssel, amit LECHNER ÖDÖN indított el, s melynek utána való legjobb képviselői közé tartoztak: KÓS KÁROLY és KOZMA LAJOS. Ennek a népies díszítésű építő stílusnak sokkal jelentősebb megfelelője volt ebben az időben, s az ma is BARTÓK és KODÁLY népzene-gyűjtése, hogy az írók és költők hasonló törekvéseiről ne is szóljunk.

KÓS KÁROLY elsősorban is építész, majd később ez a foglalkozása is háttérbe szorul irodalmi működése mellett. Talán üres óráinak kitöltésére szánta azokat a könyvillusztrációkat, amelyek mégis nagy szeretetről beszélnek. Építészetében is fontos szerepe van azoknak a tulajdonságoknak, amelyek a fa anyagában, mint stílusmeghatározó törvények uralkodnak. Gondoljunk csak a budapesti Állatkertben készített, fából összerótt madárházaira, vagy legelőbb is sztánai „magányára“, arra a kis villára, amelyben elvonultan szövögeti építész-álmait, írja remek művelődéstörténeti tanulmányait (*Erdély*, 1929) és hatalmas távlatokat nyújtó, régi korokat megelevenítő regényeit (*Ország-építő*, stb.) s amelyekhez olykor maga készít finom, vonalas, nem egyszer színes illusztrációkat. A székelységnek ősi anyaga a fa: az erdélyi művészek nagy részén kiütözik ennek tudatalatti hatása, a grafikus jelleg. Már 1909-ben jelent meg az ő tollrajz-illusztrációival ellátva az „*Attila Királrról Ének*“ című rege, míg a Szépmíves Céh kiadásában megjelent „*Erdély*“ című művének

színes, többnyire az erdélyi építészet és népviselet köréből vett fametszetei az erdélyi grafika újabb állomása.

Mellette, s vele körülbelül egyidőben készít illusztrációkat a gyomai KNER-nyomda részére, ugyanennek az építészeti irány-
nak egy másik képviselője, KOZMA LAJOS. Ő még ma sem maga vési dúcait. Erre a célra külön segédet nevelt magának. Működésének csúcspontja a háború alatti és közvetlen utáni évekre esik. Stílusa, Kóséhoz hasonlóan, a népművészet formavilágával rokon, azzal a kis különbséggel, hogy Kós rajzaiban még több az elnyújtott vonalak szecessziós jellege, míg KOZMA inkább tömzsi alakokból alkotja kompozícióit, melyek közül kiemeljük az ADY „*Margita élni akar*” című versciklusához készített, mélyen átértzett illusztrációit, amelyekben ADY testvérlelke szólal meg.

A háború előtti és alatti nemzedék könyvillusztrátorai közül meg kell emlékeznünk CONRAD GYULÁRÓL, aki inkább rézkarcoló, mint fametsző, a KOZMA nyomdokain haladó GARA ARNOLDRÓL, valamint a többnyire külföldön, Svájcban élő DIVÉKY JÓZSEFRÓL, akinek FAZEKAS *Ludas Matyjához* és GVADÁNYI *Peleskei nótáriusához* (Békéscsaba, Tevan, 1916, 1918) készült illusztrációi még népiesebbek, mint KOZMÁÉI vagy KÓSÉI, viszont ezek a művek már tartalmuknál fogva is több népiességet igényeltek a hű illusztrátortól.

Azt hinné az ember, hogy a világháború ezen a téren is nagy megszakadást hozott létre, pedig nem, hiszen, amint látjuk, az első fametszetekkel díszített könyvek éppen ebben az időben jelentek meg, s hozzá két vidéki nyomdában. Bizonyos az, hogy a világháború okozta gazdasági visszaesés következtében a könyv anyaga, elsősorban is a papír fokozott mértékben megrágult, sőt azokat a papírokat, amelyek a különböző fényképezési, valamint nyomdatechnikai sokszorosító eljárásokhoz okvetlenül szükségesek voltak, egyáltalán nem lehetett beszerezni. A fametszet most egyszerre a legolcsóbb eljárások közé került, hiszen a nyomatokhoz itt nem szükséges finom papírfajták alkalmazása, — erre a célra egészen egyszerű, regénynyomó papírfélék is megfeleltek.

Egyébként azonban nagy visszaesést jelent a háború: széles hullámú könyvkiadásról, s hozzá még széleskörű könyvművé-

szetről túlzás lenne beszélni; a háború után is jó néhány évnek kellett eltelnie, amikor a korábbi csirák helyén új bimbók bújnak elő, amelyekből aztán lassan már egy-egy virág is feslik.

A 20-as évek táján erős lökést kap a grafika, ami azonban egyelőre nincs kapcsolatban a könyvvel. OLGYAI mester iskolájában, a Képzőművészeti Főiskolán kap lábra, nem is annyira a fametszés, mint inkább a rézkarc. Egy azóta már közismert magyar festő, az akkor még igen fiatal SZÖNYI ISTVÁN igézte meg növendéktársait, köztük ABA-NOVÁKOT, VARGA NÁNDORT, majd ISTÓKOVICSON, BARCSAY JENŐT, hogy csak a legismertebbeket s legjobbakat említsük. Mellettük még sokan hatása alá kerültek, illetve az ő és közös mesterük, OLGYAI irányításával REMBRANDT világához fordultak vissza. És ekkor úgy látszott, hogy a 20-as évek uralkodó grafika-műfaja a rézkarc lesz. Alig egy-két művész, mint az akkor még ugyancsak fiatal, ma már végleg Erdélyben élő NAGY IMRE, foglalkozott fametszéssel. Ők azonban valamennyien elfordultak a rézkartól, s a festészet műsáját keresték fel, hogy további pályafutásukhoz ihletet nyerjenek. Rézkarcot már csak elvétve nyujtának, s így a rézkarc divatja is ellanyhult, noha ma is számos egészen kiváló művelője van. Egyedül VARGA NÁNDOR maradt hű a grafikához, az ő működéséről azonban később szólunk, mert ez nem annyira egyéni alkotásaival, mint inkább nevelésével kapcsolatos. Ő kapta meg OLGYAI VIKTOR örökét, s ma egészen kiváló újabb grafikus-nemzedéket nevel a főiskolán, ennek szentelve idejének nagy részét, s a maga művészi életét is háttérbe szorítja.

A rézkarc fellendülésével egyidőre esik a Magyar Bibliophil Társaság megalakulása (1920) és a mi szempontunkból való jótékony működésének megindítása. Elsősorban is az 1924-ben rendezett s a fametszettel díszített könyv történetét bemutató kiállítását kell megemlíteni. Nem lehet azt állítani, hogy ez a kiállítás, mint isteni szikra keltette életre a fametszés divatját, de hogy sok tanulsággal szolgált a kiadók és nyomdák részére, hogy a közönségben rengeteg vágyat ébresztett, s a művészeket is buzdította, egyszerűen, hogy a már többször célzott újjászületéshez nagy mértékben hozzájárult, azt senki sem vonhatná kétségbe. Ma még olyan közel vagyunk ezekhez az évekhez, hogy a sok

indítóok közül bajos volna kiválasztani a legfontosabbakat, pontosan megrajzolni a fellendülés hátterét, de egy-két fát már nyugodtan odafesthetünk a kép ködös távlatába.

A Bibliophil Társaság által rendezett kiállítások célja természetesen nem annyira a fametszet történeti megismertetése, avagy propagálása volt, hanem a szép könyv szeretetének ápolása. Ezt a célt szolgálta másik szép kiállításával, „*A XX. század könyvművészeté*“-vel (1921), „*A magyar szépliteratúra virágoskertje*“-vel (1925), s nem utolsósorban saját kiadványai-
val is, melyek közül kiemelkedik HOFFMANN EDITH: *Régi magyar bibliophilek* című könyve, az I. és II. *Évkönyv* és RIEDL: *Magyarok Rómában* című könyve.

Most pedig nagy várakozással tekintünk az újonnan alakult Magyar Bibliofil Szövetség működése elé. Legújabb kiadványa, SZABÓ LŐRINC *Reggeltől estig* c. versciklusa erre jogosít bennünket.

Már 1922-ben kiadta a Bibliophil Társaság a *Telamon és Diomedes szép históriája* 1578-ból való HELTAI-kiadásnak hasonmását. Az előállítást az Egyetemi Nyomda végezte: 1924-ben pedig ILOSVAI *Toldiját* jelentette meg új kiadásban. Ezzel a két kiadvánnyal, nem kevésbé a már idézett „*A magyar szépliteratúra virágoskertje*“ kiállításával, a magyar könyvkiadás és könyvnyomtatás legszebb példányainak a bemutatásával ismét csak a bibliofilia barátait növelte. A nyomdászoknak is sok tanulsággal szolgált, éppúgy, mint GULYÁS PÁLnak a Széchényi-Könyvtár kiadásában megjelent „*A magyar könyvnyomtatás a XV—XVI. században*“ című hatalmas kétkötetes munkája is. A könyv kultuszát szolgálja a *Magyar Szemle Kincsestára*-sorozatban FITZ JÓZSEFTől megjelent „*A könyv története*“, melynek amatőr különnyomata s nemes, egyszerű kötése méltán érdemelte ki a Bibliophil Társaság 1931. évi kitüntetését, miszerint az év három legszebb könyve közé sorozta. A *Telamon-históriához* hasonló természetű, a XVI. század művészi kultúráját, a kódexek világát idézi fel RÁSKAI LEA dömés apácának *Halál-himnusz* fordítása. A könyv előállításáért minden bibliofil ember hálás lehet a Hungária-nyomdának. Sok más, rokon elgondolású kiadás közül még egyről emlékezünk meg. Már az idén látott napvilágot az Officina Képeskönyvek első kötete: *A régi Pest-Buda*. Ingyenc munka, különösen a város multja iránt érdeklődőknek.

WALDAPFEL IMRE igen ügyesen válogatta össze a régi leírásokat és metszeteket, amelyek most igen ízléses együttes kiadásban jelentek meg.

De közben más intézmények is fejtettek ki hasonló természetű munkálkodást: meg kell elsősorban említeni a Szépművészeti Múzeum grafikai osztályának HOFFMANN EDITH által rendezett kiállításait; a Nemzeti Szalon, az Ernst-Múzeum és egyéb kiállítási társaságok, valamint művészegyesületek is nem egy olyan kiállítást rendeztek, amelyek a grafika elterjedését szolgálták. Érdemes működést fejtett ki a sajnos, időközben megszűnt „Magyar Grafika“ folyóirat. De nem feledkezhetünk meg arról a nemes versenyről sem, amely a 20-as évek közepétől kiadvállalatainkat, az Amicust, a Hungáriát, Bisztrai Farkas Ferencet, a Könyvbarátokat és a nyomdákat, a Kner-, Tevan-, Hungária-, Globus-, Löbl-, Egyetemi és Biró-nyomdát áthatotta. Egyes kiadók és nyomdák azóta megszűntek, újabbak keletkeztek, vagy pedig régi nyomdák elevenedtek meg, s ma tevékeny szerepet játszanak a könyvművészet irányításában, mint a Révai, az Athenaeum, a Franklin-Társulat, a Nyugat kiadvállalat, hogy csak a legkiválóbbakat említsük. Valami azonban még ma is fájdalmasan hiányzik — és ez nem más, mint a művészi tömegkönyv. Kétségtelen, hogy vannak vállalatok, amelyek ma is pompás bibliofil-könyveket nyújtanak a közönség elé, a szépen illusztrált, fametszetekkel díszített könyvben is bővelkedünk, de nem látjuk a magyar könyvpiacra azt a könyvtermelést, ami az angolokat, németeket, olaszokat, leginkább is a franciákat jellemzi. Számos jószándékú törekvést láttunk ezen a téren is: nem egy kiadó-, illetve nyomdavállalat próbálkozott ennek a sajátosan magyar tömegkönyvtípusnak a megteremtésével, de — a siker még hátra van. Így szólhatunk az Athenaeum közkedvelt kétpengős regényeiről, az Erdélyi Helikon és a Révai közös kiadványairól, a Franklin külföldi szépirodalmi sorozatairól, vagy a Magyar Szemle könyveiről és Kincsestáráról, leginkább pedig a Könyvbarátok illetményköteteiről és kis-könyvbarát könyveiről az Egyetemi Nyomda előállításában, de ezek — ahány, annyiféle típus — és főképpen nem olcsók. Egyszerűen hiányzik a nemes értelemben vett, irodalmi és művészi szempontból is becses „ponyva“. Ez egyelőre csak jámbor óhaj, hacsak

az egyes újságok „sárga“, „kék“ és egyéb színű, színtelen és értéktelen „ajándék“, vagy 10—20 filléres termékeire nem gondolunk.

Ezek azok a lehetőségek, amelyek nyomán, aránylag rövid idő alatt olyan grafikus, elsősorban fametsző gárdánk alakult ki, amelynek nem egy tagja a külföldön is elismert művész és közkeveltségnek örvend. KOLOZSVÁRY SÁNDOR, FÁY DEZSŐ, GRÓF JÓZSEF, KNER ALBERT, REITER LÁSZLÓ, VÉGH GUSZTÁV, GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN, MOLNÁR C. PÁL, DALLOS HANNA, BUDAY GYÖRGY, GY. SZABÓ BÉLA és még sokan mások, könyvművészetünket talán nem is remélt magaslatra emelték. KOLOZSVÁRY SÁNDOR a TEVÁN-nyomda belső munkatársának számít, s az összekötő szerepét játssza az első és második generáció között. Legfontosabbak KISFALUDY SÁNDOR *Regéi*hez, KISFALUDY KÁROLY *Tollagi Jónás*ához, valamint VOLTAIRE *Candide*jéhez készült, aránylag kisméretű illusztrációi. Újabban készült fametszeteiben természetesen ő is a legmodernebb stílust képviselők közé számít, s nem egy metszetén a német expresszionizmussal való rokonságról tesz tanúságot.

A háború utáni évek egyik első, sokat foglalkoztatott fametszője FÁY DEZSŐ, akinek DANTE *Divina Commediájához* és RIEDL FRIGYES *Magyarok Rómában* című művéhez készült illusztrációi meglepnek finomságukkal, könnyedségükkel, az olasz primitív festőkre emlékeztető bájukkal és elbeszélő naívságukkal. Rajza eleinte festői jellegű, később mind egyszerűbb és vonalasabb lesz, tehát jobban alkalmazkodik a „szövegkép“ vonalas, szürke „tónusához“. Azáltal is megközelíti az illusztráció ideális követelményeit, hogy kompozíciói aránylag kisméretűek, s jól elférnek a szövegbe tördelve.

KNER ALBERT munkássága ma már teljesen a nyomdászat terére szorul, s korábban is inkább csak egészen tipográfikus jellegű, dekoratív fametszeteket készített. Hasonló elgondolás vezette, talán még fokozottabb mértékben REITER LÁSZLÓ-t, akinek mértani jellegű fametszet-kompozícióit még építész-volta is magyarázta.

Az újabb generációnak négy egészen kiváló fametsző adja meg az összetartozás bélyegét. GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN, MOLNÁR C. PÁL, BUDAY GYÖRGY és GY. SZABÓ BÉLA tekinthetők a legjobb magyar könyvillusztrátor-fametszőknek, jól-

lehet már lényeges korkülönbségek választják el őket egymástól. Mellettük mások is vannak, akik átrándulnak olykor a fametszet virányaira, azonban ez ritkaság számba megy. Így meg kell említeni az Erdélyben élő NAGY IMRÉT, aki elsősorban festő, de némely fametszetében is meglepő eredményt mutat fel, úgy technikai felkészültségével, mint mély lelki tartalmisságával. Illusztrációkat azonban nem igen készít. A tragikus küzdelmek aléltsága vitte a halálba a modern magyar festészet egyik kiváló alakját, az olykor a fametszet nyelvén is megszólaló DERKOVITS GYULÁT. Elsősorban festő volt: azon keresztül is élő, nyugtalan, szenvedő forradalmár, aki „1514“-et illusztráló fametszetsorozatában döbbenetes erővel szólaltatja meg a magyar történelem eme egyik legszomorúbb eseménygörgetegét. Komponálásában, meggyőződésének, hitének őszinteségében és mesteri technikájában páratlan művészelleke szól.

MOLNÁR C. PÁL is festőnek indult és az is maradt máig, jóllehet az utóbbi években munkásságának jó részét fametszéssel töltötte. Első könyvillusztrátori tevékenységét KELETI ARTÚR *Angyali Üdvözetével* kapcsolatban fejt ki (1927), de ekkor még nem ő véste fába a rajzokat. A következő évben Rómába megy, ahol, mint a Római Magyar Intézet ösztöndíjasát éri az első nemzetközi kitüntetés: az 1929. évi monzai nemzetközi iparművészeti kiállításon aranyérmeket kap fametszeteire. Valószínűleg ez buzdíthatta arra, hogy több időt szenteljen ennek a nemes műfajnak. Rómában több önálló lapot készít (*Bikaviadal*, *Ölekezés*, *Csók* stb.), majd 1930-ban a newyorki Limited Editions Club megbízására illusztrálja *Assisi Szent Ferenc Virágoskertjét* (The Little Flowers of Saint Francis of Assisi). Ez a hatalmas mű 1932-ben jelent meg, az illusztrációk tökéletesen simulnak a *Fioretti* tartalmához éppúgy, mint a könyv pompás tipográfiájához. Ma már keresett ritkaság. 1931-ben jelent meg az Egyetemi Nyomda előállításában TORMAY CECIL *Magyar Legendáriumához* készült fametszetsorozata (Könyvbarátok). Számos más könyv és az önálló lapok hosszú sora mellett csupán *Cyranojának* és a JÁNOSI JÓZSEF S. J. *Mária-könyvéhez* készült illusztrációit említjük még, amelyek fametsző stílusának új fázisát jelentik be: mintha felhagyna a korai primitívekre emlékeztető, s kétségtelenül az olasz trecentisták és

FRA ANGELICO hatása alatt kifejlődött stílusával. Itt drámaibb lesz, amit különösen a *Mária-ciklus* egyik-másik jelenete kíván meg, de formailag is keményebb, darabosabb lesz.

Molnár C. Pál : Fametszet Szabó Lőrinc : Reggeltől estig c. versciklusához.

GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN fametszet-stílusa inkább festői jellegű, látszik rajta többek között az is, hogy sokat szívott magába a rembrandti grafika levegőjéből. Kissé barokkos, különösen első, biblikus tárgyú metszetein. Később leegyszerűsödik, de — könyvillusztrációval ekkor is ritkán foglalkozik. A könyvhöz azonban mégis sok köze van: ma őt tekinthetjük egyik legjobb exlibris-grafikusunknak, — erről azonban később szólunk.

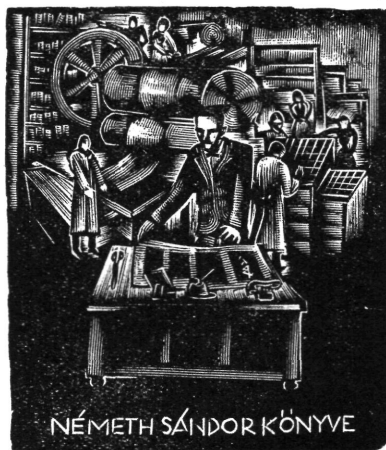
BUDAY GYÖRGY talán egyetlen magyar művész, aki minden más eszközt félretéve, kizárólag fametszetein — no, meg írásain

Buday György :

Dr. Máté Károly könyvjegye.

keresztül fejezi ki magát. Essay-ivel most nem foglalkozunk. Teljesen félretette az ecsetet, amit eleinte szívesen forgatott

Buday György :

Németh Sándor könyvjegye.

kezében. Fametszetei csaknem kizárólag könyvillusztrációk. Igen eredeti egyéniség, akinek stílusa saját útjain bontakozott ki: tipikus autodidakta, azoknak sok hibája nélkül, de magában hordozza nem egy erényüket. Páratlan intuícióval, s az

őszinteségnek ritka nagy mennyiségével rendelkezik. Ami úgy formailag, mint tartalmilag is kiütözik fametszeteiből. Már tárgyait, helyesebben az illusztrálandó könyvet is így választja

Buday György : Illusztráció Az Ember Tragédiájához.

meg. Első fametszetsorozata a *Boldogasszony búcsúja*, amelyet 1931-ben sorozott az év három legszebb könyve közé a Bibliophil Társaság. Ez a könyv az első magyar szövegnélküli regény. A szegedalsóvárosi havi (augusztus 15. hóesésről!) búcsúnak, a

szegedi nép e csudás szeretetünnepének, a Boldogasszony misztikus tiszteletében való testvéri egyesülésnek, ennek a sajátos népi és magyar vallásosságnak meggyőző erejű illusztrálása. Szereti a

Gy. Szabó Béla : Patak. Könyvillusztráció.

misztikumot: talán ez vonzotta kezdetől fogva a nép világa felé, vagy pedig a néppel való foglalkozás keltette fel benne ezt az érdeklődést? Talán nem is fontos: bizonyos, hogy a népi balladákhoz (ORTUTAY GYULA: Mondotta..., ARANY JÁNOS balladáái) alkotott fametszetei tele vannak szociális tartalommal; a nép segíteni akarásának a vágya lüktet bennük; s a nép mély-

séges lelki világába való beleélés elfeledteti velünk egy-két technikai fogyatékoságát, amelyek későbbi metszetein mind ritkábbak lesznek. Egyik legszebb metszetsorozata a székely népballa-

Gy. Szabó Béla : Dr. Bertalan István könyvjegye.

dák illusztrálása, melyek az Egyetemi Nyomda kiadásában, pompás tipográfiájában jelentek meg (Egyetemi Nyomda, 1935.) ORTUTAY szerkesztésével és előszavával. Ugyancsak ORTUTAY-val közös műve az 1936-ban KNER-nél kiadott *Nyíri és rétközi parasztmesék*. A meséket ORTUTAY GYULA gyűjtötte, s látta el bevezető tanulmánnyal. Ő pedig a fametszeteket véste remekbe. Ez a két könyv az újabb magyar bibliofiliának kétségtelenül fon-

tos határköve. Ma már szinte lehetetlen megszámlálni fametszeteit: az ex-librisek, önálló lapok, kis röpke jellegű grafikák, kisebb jelentőségű illusztrációk hosszú sorát. De meg kell említenem még az *Ember tragédiájához* készült fametszeteit: BUDAY már a szabadtéri játékok alkalmával nagyszerű színpadterveket készített MADÁCH hatalmas művéhez, s most — vésőjét használta fel, hogy csodálatának újabb kifejezést adva, ismét bebizonyítsa a legkomolyabb feladatokra való rátermettségét is.

BUDAY GYÖRGY Erdélyből, Kolozsvárról került Szegedre. Messzire vezetne, ha ki akarnók mutatni azokat a szálakat, amelyek őt ma is sok tekintetben Erdélyhez fűzik. De nem mulaszt-hatjuk el ezeknek a szálaknak a kibogozását Gy. SZABÓ BÉLÁNÁL, aki őseredetien székely ember, aki ma is ott él. Művészi kialakulásában másoknál is sokkal nagyobb szerepe van székely származásának és annak, hogy mérnöki pályára készült. Éppen róla szóló kisebb tanulmányomban (Magyar Exlibris-gyűjtők és Grafikabarátok Egyesülete Évkönyve, 1937) foglalkoztam az erdélyi művészek grafikus látásának a kérdésével, s ott rámutattam arra, hogy ő is ezt az ősi tulajdonságot hozta magával, mégpedig fokozott mértékben, nagyszerű tehetséggel. Grafikus látását csak növelte a műgyetem vonalzó-kultusza. Kezének életéhez hozzátartozik a vonal. Első nagyobb munkája NYIRŐ JÓZSEF *Kopjafák* című elbeszélés-gyűjteményének illusztrálása volt (Román-kiadás). Az illusztrációk szépen simulnak a *Kopjafák* drámai feszültségéhez. Egyik-másikon alig van még néhány vonal, sok a fekete folt, csak éppen sejtjük az alakokat, némelyiken azonban már bátrabban kezeli a vésőt, több teret enged a fehér-fekete ellentét küzködésének. KOMÁROMI JÁNOS *Zágon felé* c. könyvét illusztráló fametszetein szabadjárja engedi elbeszélő kedvét. A korábbi metszeteken rendszerint csak egy-két alakot ad, míg ezeken az aránylag kisebb méretű dúcokon már sokalakos jeleneteket vés. Komponáló készsége, rajztudása, s a véső biztosabb kezelése csak fokozódik a TOLLER *Fecskék könyvében*, valamint a FLORIÁN TIBOR *Felhők alatt — Felhők fölött* könyvében megjelent metszeteken. Kétévi küzdelmes út végállomását jelzi az 1935-ben megjelent *Liber Miserorum*. Nagylélekzetű, több fejezetre osztott szövegnélküli képregény. A nyomorultak életregénye, sejtelmes, döbbenetes ábrázolása. A könyv

kiállítása minden bibliofiligényt kielégíthet — meg is kapta a Bibliophil Társaság kitüntetését: 1935-ben került az év öt leg-szebb könyve közé.

Gy. SZABÓ BÉLA a fametszetnek minden ágát szeretettel műveli. Könyvillusztrációk mellett számos önálló lapot készített, s nagyon kedveli a színes fametszetet, amiben már nagy jártas-ságra tett szert, s úgy mellékesen, jóllehet eléggé felkészülten, ex-libriseket is készít, melyek között nem egy valóban pompás darab található és újabban nagy sikert aratott egy-két borítólapja.

Az ex-libris művelésére alakult néhány évvel ezelőtt Buda-pesten a Magyar Ex-libris Gyűjtők és Grafikabarátok Egye-sülete, amely ezen rövid idő alatt is több értékes kiadvány-nyal kedveskedett a közönségnek. Ezek között szerepelnek GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN *Könyvjegyei*. Valamennyi famet-szet. Stílusának jellemző vonása itt, hogy egymáshoz símuló, de nyugodt fehér-fekete foltokkal komponál, akár alakos, akár pedig dekoratív megoldású könyvjegyről legyen is szó. Nagy ötletesség-ről, biztos technikai felkészültségről tanuskodnak.

GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN-non keresztül juthatott el az ősi magyar városba a könyvnek az a nagy kultusza, a grafikának az a nagy szeretete, amely az elmúlt években Debrecenben fel-lángolt. Sajnálattal állapítottuk meg korábban, hogy a Magyar Grafika c. folyóirat megszűnt. A hős debreceniek most Magyar Ex-Libris címmel új grafikai lap kiadására vállalkoztak, amely második évfolyamában van. S reméljük, hogy a debreceniek szí-vósságával fognak kitartani mellette, s kikényszeríteni úgy a többi vidéki magyar várostól, mint a fővárostól, hogy ezt a nemes meg-mozdulást támogassák. A mozgalomnak G. SZABÓ KÁLMÁN mel-lett másik lelkes, vezető tagja BEREI SOÓ REZSŐ botanikus pro-fesszor, aki már régóta nagy barátja a grafikai művészeteknek.

De nemcsak, hogy folyóiratot adnak ki, hanem már eddig is több kiváló tehetségű grafikust, rézkarcolót és fametszőt ne-veltek fel, akik közül VADÁSZ ENDRE inkább rézkarcművész, de néhány fametszetet is vésett. Újabban végleg Pestre költözött. Másik kiváló fametsző tehetségünk MENYHÁRT JÓZSEF, akinek fametszetei elmélyülő szociális érzékről, őszinte élményszerűségről és gondos technikai felkészültségről tanuskodnak. A GÁBORJÁNI

SZABÓ köré sorakozó kis csoport méltó folytatója lehet az egykori debreceni rézmetsző diákoknak, ERŐS GÁBORNak és társainak.

A fiatalabb grafikus generáció most bontogatja szárnyait a különböző művészeti iskolákban, elsősorban is a Képzőművészeti Főiskolán, ahol a magyar grafikának egyik legkiválóbb felkészült-gű művelője, a székely származású, elmélyült lélekkel alkotó VARGA NÁNDOR irányításában a legjobb kezekben érezzük a fiatalokat. Az általa vezetett grafikai osztály ma nem elégszik meg azzal, hogy réz-, fa-, linó-metszeteket, rézkarcokat, stb. készítsenek, — VARGA NÁNDOR bevezeti őket a nyomdászmesterségbe is. Az osztály kis, szegényes házinyomdáján a növendékek szorgalmából, s a kiváló mester szeretetéből születik meg minden tavasszal a grafikai osztály évkönyve, amely már eleve rászoktatja a fiatal grafikusokat hogy a tipográfia követelményeire tekintettel legyenek, de metszeteik lenyomásának, sokszorosításának minden fogására is megtanítja őket. Azért fontos ez a módszer, mert így maguk a művészek is megtanulják a technikát, s nemcsak művészetnek, hanem mesterségnek is tekintik foglalkozásukat. Ez a tevékenykedés a harmincas évekre esik, s ez alatt az idő alatt nem egy kiváló tehetség forrt ki VARGA NÁNDOR féltő irányítása mellett: PATAY MIHÁLY egyike a legtehetségesebbeknek, aki elsősorban fa- és linómetszeteket csinál, jóllehet, mint ABA-NOVÁK tanítványa, a festészet terén is ígéretes tehetség. Hozzá hasonló módon dolgozik ÉLESZY ISTVÁN: finoman megrajzolt, gondosan kivésott metszeteikben gyakran még túlteng a fekete. Néhány évvel ezelőtt hagyta el a Főiskolát, s úgy látszik egyben a művészetet is LÁSZLÓ GYULA, aki a vésőt a népvándorláskor kutató-ásójával cserélte fel. Mindenesetre a grafika terén is volt mondani-
valója: ottléte alatt egész kis kör alakult ki körülötte. Ebbe a csoportba tartozott IVÁN SZILÁRD, VARGA NÁNDOR másik kiváló tanítványa, aki azonban ügyesen kibontakozik mindenféle hatásból, s úgy látszik még sokat fog nyújtani a magyar grafikának. Rajtuk kívül még több fiatal művészből kellene szólni, de nem szóltunk nem egy olyan fametszőről, könyvillusztrátorról sem, aki pedig már régen „beérkezett“, s több jelentős alkotást hozott létre.

VITÉZ NAGY ZOLTÁN.